

ESTEETÖN OPISKELU KUULUU KAIKILLE

**Muistio ja toimenpideohjelma vammaisten
aseman parantamiseksi korkeakouluissa**

**Kuulonhuoltoliitto ry
Kynnys ry
Näkövammaisten Keskusliitto ry
Suomen Ammattikorkeakouluopiskelijayhdistysten Liitto SAMOK ry
Suomen ylioppilaskuntien liitto (SYL) ry**

Sisällys

1. Esteetön opiskelu kuuluu kaikille	3
2. Asenteet suomalaisessa yhteiskunnassa	4
3. Fyysiset esteet	5
4. Näkövammaisena yliopisto-opinnoissa.....	7
5. Huonokuuloisen opiskelijan haasteet.....	9
6. Oikeudellinen katsaus vammaisten opiskelijoiden asemaan korkeakouluissa	11
! Käytännön toimenpiteitä	13

Lisätietoa

Kuulonhuoltoliitto ry
Puhelin: (09) 58031
Internet: <http://www.kuulonhuoltoliitto.fi>

SUOMEN YLIOPPILASKUNTIEN
LIITTO (SYL) RY

Suomen ylioppilaskuntien liitto (SYL) ry
Puhelin: (09) 680 3110
Internet: <http://www.syl.helsinki.fi>

NÄKÖVAMMAISTEN KESKUSLIITTO RY

Näkövammaisten Keskusliitto ry
Puhelin: (09) 396 041
Internet: <http://www.nkl.fi>

Kynnys ry
Puhelin: (09) 685 0110
Internet: <http://www.kynnys.fi>

Suomen Ammattikorkeakouluopiskelijajyhdistysten Liitto ry
Puhelin: (09) 8560 7600
Internet: <http://www.samok.fi>

1. Esteetön opiskelu kuuluu kaikille

-----Tiina Hokkanen, Suomen ylioppilaskuntien liitto (SYL) ry

Korkeakoulutuksen merkitys Suomen yhteiskunnalle ja sen tulevaisuudelle on tärkeä. Yliopistot ja ammattikorkeakoulut muodostavat nykyisen korkeakoulujärjestelmän peruspilarit. Peruskoulun ja toisen asteen koulutuksen jälkeen suuri osa ikäluokasta hakeutuu korkeakoulutukseen. Suomalainen koulutusjärjestelmä antaa avaimet itsenäiseen ajatteluun ja vastuun ottamiseen jo varhain, ja siksi suomalaisia nuoria pidetään poikkeuksellisen kypsinä ja itsenäisinä heidän siirtyessään työelämään. Tässä muistiossa halutaan tarkastella korkeakouluopiskelua erityisesti vammaisten opiskelijoiden näkökulmasta.

Opiskelupaikan saaminen kääntää uuden sivun nuoren elämässä, ja itsenäistyminen monine haasteineen voi alkaa. Opintojen alussa omien opintojen suunnittelu on haasteellista, ja tähän tulisi saada apua ja tukea korkeakoulun henkilökunnalta. Susanna Haapalan tutkimus ”Vammaisen opiskelijan identiteetti” on tutkimus vammaisten opiskelijoiden kokemuksista yliopistossa. Tutkimuksen mukaan vammaiset opiskelijat kokivat korkeakoulussaan sekä fyysisiä että henkisiä esteitä, eivätkä saaneet tarpeeksi tukipalveluja opintojen suorittamiseen. Lisäksi henkiset esteet välittyivät ennakoasenteina ja tietämättömytenä vammaisia kohtaan. Valmius ja taito palvella vammaisia opiskelijoita näyttää vaihtelevan suuresti.

Suomen ylioppilaskuntien liitto (SYL) ry, on halunnut EU:n vammaisten vuonna olla mukana vammaisjärjestöjen kanssa puhumassa esteettömästä korkeakoulutuksesta. Monet ylioppilaskunnat ovat tehneet esteettömyyskartoituksia yliopistojensa kampusalueista. Monia fyysisiä esteitä löytyy niin vanhoista kuin uusistakin yliopistorakennuksista. Lisäksi SYL on halunnut kiinnittää huomiota erityisryhmien hakeutumiseen korkeakoulutukseen mm. lausueessaan Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmasta vuosille 2003-2008. Esteetön korkeakoulu ei tarkoita pelkästään fyysisten esteiden poistamista, jotta vammaisten hakeutuminen korkeakoulutukseen lisääntyisi. Opiskelijaa tukevien opiskeluedellytysten takaaminen kaikille tasapuolisesti kannustaa ja motivoi opintojen suunnittelussa sekä etenemisessä. Jos esteettömyys korkeakouluissa olisi laatuksiteeri, se kannustaisi myös korkeakouluja panostamaan esteettömyyteen.

Ruotsissa voimassa oleva laki määrää korkeakoululle 0,15% vuoden määrärahoista suunnattavaksi vammaisten opiskelijoiden tukipalveluihin, mm. vastuuhenkilön palkkaamiseen ja tulkkaus- ja kirjoituspalveluihin. Suomessa vastaavaa lainsäädäntöä ei ole. Yliopistojen tulisi kiinnittää huomiota vammaisten nuorten hakeutumiseen ja esteettömien opiskeluedellytysten takaamiseen omissa strategioissaan.

Suomen ylioppilaskuntien liitto haluaa olla mukana vammaisjärjestöjen kanssa tekemässä suomalaisesta korkeakoulutuksesta tasa-arvoisempaa. Esteetön opiskelu kuuluu kaikille.

Tällä muistiolla haluamme tuoda esille niitä tärkeitä asioita, joita suomalainen korkeakoulujärjestelmä ei tällä hetkellä tarpeeksi hyvin huomioi. Vammaisten nuorten kohtaamiin ongelmiin korkeakouluissa ei ole puututtu toivotulla tavalla. Tämä muistio tuo esille useita ongelmakohtia, joihin me muistion kirjoittaneet haluamme puututtavan. Lisäksi muistion lopussa oleva toimenpideohjelma esittää muutamia käytännön toimenpiteitä, joilla edistetään tasa-arvoa korkeakouluissamme.

2. Asenteet suomalaisessa yhteiskunnassa

Susanna Haapala ja Anna-Maria Urhonen, Kynnys ry.

Vammaisten ihmisten koulutustaso on edelleen heikompi kuin muiden. Syitä siihen ovat muun muassa yhteiskunnan rakenteelliset asenteet, puutteelliset tiedolliset valmiudet, rakennusten esteellisyys ja puutteelliset opetusjärjestelyt.

Rakennusten esteellisyys on todella vakava ongelma tasa-arvoisuuden toteutumiseksi korkeakouluissa. Vammaisten, varsinkin pyörätuolia käyttävien ihmisten olosuhteet voivat olla hyvin erilaisia muiden samassa asemassa olevien kanssa, koska paikkojen esteellisyys rajoittaa heidän liikkumisvapauttaan. Myös näkemis- ja kuunteluolosuhteet pitäisi saada paremmiksi.

Vammaiset ihmiset kohtaavat jatkuvasti paljon tietämättömyyttä, ennakkoluuloja ja negatiivisia asenteita. Asenne voidaan tässä määritellä johonkin kohteeseen liittyväksi myönteiseksi tai kielteiseksi suhtautumistavaksi.

Vammaisten ihmisten usein kohtaamat fyysiset esteet johtuvat pitkälti tietämättömyydestä ja välinpitämättömyydestä asenteista, ympäristön korjausta ei pidetä tarpeeksi tärkeänä asiana, jotta siihen käytettäisiin tarvittavat määrät resursseja. Rakenteellisista asenteista johtuu myös se, että vammaiset lapset laitetaan erityiskouluihin, mistä on vaikeaa siirtyä tavallisiin toisen asteen oppilaitoksiin ja korkeakouluihin. Opetuksen taso on usein riittämätöntä korkeamman asteen oppilaitosten odotuksiin verrattuna. Tavallisenkin oppilaitoksen vammaisen nuori joutuu valitsemaan niistä, joissa pääsee liikkumaan. Vammaisen ihminen joutuu siis huomattavan epätasa-arvoiseen asemaan koulutusmarkkinoilla, joissa eri oppilaitokset tarjoavat erilaisia painotuksia.

Eristyneisyys on usein erityiskoulujen ongelma. Erityiskouluista tulevat oppilaat eivät välttämättä opi tulemaan toimeen erilaisten ihmisten kanssa. Vammaisen nuoren ylenmääräinen arkuus normaalia yhteiskunnallista elämää kohtaan ei ole hänelle itselleen hyväksi. Tällaisen vammaisen nuoren kyvyt voivat joutua koetukselle, kun hän huomaa, minkälaista oma-aloitteisuutta ja itsenäisyyttä korkeakouluopiskelu vaatii.

Rakenteellisten asenteiden muuttaminen on erittäin haasteellista ja pitkäjänteistä työtä ja usein tarvitaan laki tai muu sellainen ennen kuin esimerkiksi esteettömyys otetaan vakavasti. Silti esimerkiksi kaikkia rakennusmääräyksiä ei noudateta. Myös vammaispalvelulain toteuttamisessa on vakavia puutteita. Esimerkiksi avustaja-, tulkki- ja kuljetuspalveluja ei myönnetä riittävästi.

Asenteita voidaan yrittää parantaa muuallakin kuin rakenteellisella tasolla. Toinen taso on korkeakoulujen henkilökunnat. Opetushenkilökunta, neuvontatoimiston väki, vahtimestarit, ruokailuhenkilökunta ja monet muut tarvitsevat tietoa siitä, miten he voisivat tukea vammaisia opiskelijoita. Kolmas taso ovat opiskelijajärjestöt, opiskelijatutorit ja muut opiskelijat. Tapoja, joilla asenteita yritetään saada vammaismyönteisemmäksi on monia, mutta edellä mainitut rakenteelliset tavat ovat ehdottomasti parhaita.

Yksi toisen asteen oppilaitosten ja korkeakoulujen suurimmista ongelmista on fyysinen ja arkkitehtoninen ympäristö. Esimerkiksi kynnykset, portaat, tasoerot, liian pienet tilat, liian vähäinen valaistus, huono akustiikka ja heikot kuunteluolosuhteet ovat kaikki esteitä erityisesti vammaisille ihmisille. Rakenteita, olosuhteita ja toimintatapoja tulisi muuttaa ja korjata kaikille saavutettaviksi.

Uudelta vammaiselta opiskelijalta voi mennä kohtuuttoman kauan korkeakouluun ja luokkahuoneeseen pääsemiseen, sopivan luokkahuoneen järjestelyyn, opintososiaalisten etujen ja tukien selvittelyyn ja hänelle sopivien tenttimistapojen järjestelyyn. Vammaisen opiskelijan tulee saada tietoa palveluistaan yhtä helposti kuin ei-vammaiset opiskelijat saavat omistaan. Näiden asioiden pitää olla selvitetty ja esitetty sopivassa ja selkeässä muodossa, kuten ei-vammaisille opiskelijoille, ennen kuin vammaisen opiskelija tulee korkeakouluun.

3. Fyysiset esteet

----- Tiina Lahtonen ja Carita Viljanen, Kynnys ry.

Fyysinen esteettömyys tarkoittaa sitä, että eri tilat ja palvelut ovat kaikkien saavutettavissa riippumatta henkilön kyvystä liikkua tai hänen käyttämistään apuvälineistä. Konkreettisimmin fyysisen ympäristön esteellisyys ilmenee esimerkiksi kynnyksissä, mutta erilaisten ihmisten erilaiset tarpeet asettavat ympäristölle lukemattoman määrän erilaisia vaatimuksia. Esteetön ympäristö on kaikille, siis myös vammattomille, soveltuva. Seuraavassa tuodaan esiin käytännön esimerkkejä fyysisistä esteistä ympäristössämme.

Sisäänkäynnit

Usein ongelmana sisäänkäyntien osalta on, että ovet ovat liian raskaita ihmiselle, jolla on heikot käsivoimat. Monissa rakennuksissa oviaukot ovat kapeat, jolloin on vaikea mahtua kulkemaan apuvälineiden ja tavaroiden kanssa. Myös turhia ja liian korkeita kynnyksiä sisäänkäyntien luona löytyy paljon. Niiden yli on vaikea päästä, varsinkin pyörätuolin kanssa. Jos kynnyksiä ei huomaa, käveleväkin henkilö voi kompastua niihin. Jos sisäänkäyntien luona on portaita, tulisi niiden yhteydessä olla myös käyttökelpoinen kaide. Lattiamateriaaleihin tulisi myös kiinnittää huomiota. Esimerkkinä mahdottomista materiaaleista on harjapintainen lattia, joka vetää pyörätuolia vinoon, jolloin on vaikeata päästä eteenpäin. Myös heikon tasapainon omaavan on vaikeata pysyä pystyssä matolla.

WC-tilat

Invavessoja on ylipäätään turhan vähän. Invavessojen tulee olla myös käytännössä toimivia. Tyypillisiä virheitä ovat, että WC-paperiteline on liian kaukana, että pyyheteline on liian korkealla ja että käsienpesuallas on soveltumaton monille eri vammairyhmille. Myös

hälytysjärjestelmät ovat puutteellisia tai puuttuvat kokonaan. Tavalliset WC:t ovat liian pieniä ja kapeita, eikä niihin pyörätuolilaisella ole mitään asiaa.

Hissit

Hisseissä ongelmana on pääsääntöisesti se, että hissikuilut on alun perin rakennettu kapeiksi. Tällöin on käytännössä mahdotonta asentaa uusia, liuku-ovellisia hissejä, jotka olisivat paras vaihtoehto. Sivulle aukeavat liuku-ovet vaativat hissikuilulta leveyttä.

Monien hissien ovipumput on säädetty turhan jäykälle, mikä tuottaa jälleen ongelmia ihmiselle, jolla on heikot käsivoimat.

Nappulat ovat useimmissa hisseissä liian korkealla. Henkilöt, joiden yläraajojen liikeradat ovat rajoittuneet, on mahdollisesti pyydetävä hissien käytössä ulkopuolista apua.

Vanhat hissit voivat jättää tasoeron hissien ja lattiatason väliin. Tämä johtaa vaaratilanteisiin.

Tasoerot rakennuksissa

Rakennusten sisällä on arkkitehtonisista tai maastonmuodollisista syistä liikkumista vaikeuttavia tasoeroja. Usein siirtymiset tasojen välillä voitaisiin toteuttaa siten, että myös liikkumisrajoitteiset pystyisivät niissä esteettömästi liikkumaan.

Portaat

Portaita on liikaa kaikkialla. Portaat hankaloittavat liikuntavammaisen liikkumista entisestään. Yleinen ongelma on, etteivät vammattomat ymmärrä, ettei sillä ole käytännön merkitystä onko portaita kaksi vai useampia. Kaksikin porrasta voi olla ylitsepääsemätön este liikuntavammaiselle henkilölle.

Portaistakin on olemassa eri malleja. Joskus porrasaskelmat ovat niin kapeita, että niistä on vaikeata saada tarvittavaa jalansijaa.

Huonon tasapainon omaava ihminen saa tarvittavaa tukea kaiteesta ja pystyy näin tarvittaessa käyttämään portaita. Kaiteen tulee kuitenkin olla tarpeeksi pitkä, eli jatkua portaiden loppumisen yli portaikon kummassakin päässä. Pyörätuolia käyttävää henkilöä varten tulisi lyhyempiin portaisiin asentaa porrashissi tai luiska. Luiskat eivät kuitenkaan saa olla niin jyrkkiä, ettei niitä uskalla tai että niitä on vaarallista käyttää.

Portaat ovat liikuntavammaisen kannalta aina huono ratkaisu, eikä niitä tulisi ainakaan esteettisiin syihin vedoten asentaa. Mikäli portaiden ja luiskien ylläpidosta ei huolehdita kunnolla talven aikana, niistä tulee vaarallisen liukkaita, mikä voi jahtaa vaaratilanteisiin. Tämän takia luiskien olisi oltava lämmitettyjä tai katettuja.

4. Näkövammaisena korkeakouluopinnoissa

Sari Kokko, Näkövammaisten keskusliitto ry

Näkövammaisia opiskelijoita on useissa maamme korkeakouluissa. Heidän kohdallaan suurimmat ongelmat kiteytyvät opiskelumateriaalin saatavuuteen, muun opiskeluun liittyvän tiedon saatavuuteen, opiskelujärjestelyjen sujuvuuteen sekä opiskelua tukevien palvelujen ja tukitoimien saatavuuteen.

Opiskelumateriaalin saatavuus

Näkövammaisen opiskelijan keskeisin ongelma on soveltuvassa muodossa olevan materiaalin saatavuus. Tutkintovaatimuksiin sisältyvät kirjat tuotetaan soveltuvaan muotoon Näkövammaisten kirjasto Celiassa. Tähän on kuitenkin varattava riittävästi aikaa; Celian mukaan toimitusaika on tällä hetkellä noin kaksi (2) kuukautta. Tutkintovaatimusten ulkopuolisen materiaalin saaminen on hyvin ongelmallista. Kuitenkin opiskelijoiden on suositeltavaa perehtyä tutkintovaatimusten ulkopuoliseen materiaaliin, jotta heidän kokonaiskuvansa opiskeltavasta alasta vahvistuisi. Lisäksi materiaalin saatavuus on merkittävä ongelma tutkielmavaiheessa tai mahdollisissa jatko-opinnoissa.

Osa yliopistojen ja korkeakoulujen materiaaleista on sähköisessä muodossa. Tämä helpottaa näkövammaisen opiskelua, mikäli tuo sähköinen muoto on saavutettava. Esimerkiksi paljon käytetty pdf-formaatti aiheuttaa ongelmia atk-apuvälineitä käyttävälle näkövammaiselle. Lisäksi sähköisenä on saatavilla erilaisia kirjastojen hakupalveluja. Tämä edellyttää, että näkövammaisella on käytettävissään riittävän tehokas ja apuvälineiltään tarkoituksenmukainen atk-laitteisto ja toimiva internet-yhteys. Monestikaan näkövammaisen opiskelija ei voi käyttää yliopistoilla opiskelijoiden käytössä olevia atk-laitteita, sillä niitä ei ole varustettu tarvittavin ohjelmin ja lisälaittein.

Muun opiskeluun liittyvän tiedon saatavuus

Opiskeluun liittyvää tietoa on opinto-oppaiden ohella saatavissa ilmoitustauluilta ja erilaisista lehdistä ym. oheisjulkaisuista. On tärkeää, että näkövammaisen opiskelija saa opinto-oppaan ja muut oleelliset opiskeluun liittyvät oheisaineistot soveltuvassa muodossa; nykyisin useimmiten sähköinen muoto. Ilman ulkopuolista apua näkövammaisen opiskelija ei voi hyödyntää esimerkiksi erilaista ilmoitustauluilla jaettavaa tietoa. Tämä koskee myös luentopaikkojen tai -aikojen, niiden muutosten sekä mahdollisten opinto-oppaan ulkopuolisten luentotilaisuuksien ym. vastaavien ilmoittamista vain ilmoitustaululla.

Opiskelujärjestelyt

Keskeisiä opiskelujärjestelyihin liittyviä kysymyksiä ovat tenttijärjestelyt kuten tenttiin ilmoittautumiset ja tenttikysymysten toimittaminen soveltuvassa muodossa. Opiskelujärjestelyihin liittyy läheisesti yliopiston henkilökunnan tietous näkövammaisuudesta ja näkövammaisen opiskelijan tarpeista. Ei ole tarkoituksenmukaista, että näkövammaisen opiskelija selvittää ja tiedottaa omista tarpeistaan koko opiskeluajan. Yliopistoilla tulee olla

henkilö, joka tietää näkövammaisena opiskelemisen erityiskysymykset ja neuvoo tarvittaessa muuta henkilökuntaa.

Myös opiskeluympäristöllä on merkitystä. Tärkeitä tekijöitä ovat riittävä ja soveltuva valaistus, hyvät kontrastit ja mahdollisuus häikäisynestoon. Myös luennoitsijan kyky ottaa huomioon opiskelija, joka ei näe esitettäviä kalvoja, tekee näkövammaisesta opiskelijasta yhdenvertaisemman opiskelutovereidensa kanssa. Sama huomioon ottaminen koskee myös muuta luennoitsijoiden työstämää opiskelumateriaalia ja esimerkiksi ryhmätyöskentelyssä käytettäviä materiaaleja. Näkövammaisen opiskelijan tulee saada materiaali soveltuvassa muodossa, jolloin esimerkiksi ryhmätöiden tekeminen helpottuu, kun myös ryhmän näkövammaisella jäsenellä on käytettävissään samanaikaisesti sama materiaali.

Opiskelua tukevien palvelujen ja tukitoimien saatavuus

Näkövammaisen opiskelijan kannalta oleellisia opiskeluun liittyviä palveluja ja tukitoimia ovat henkilökohtainen avustaja, kuljetuspalvelut, liikkumistaidonohjaus sekä riittävät ja tarkoituksenmukaiset apuvälineet.

Henkilökohtainen avustaja mahdollistaa mm. lähdeaineiston helpomman saatavuuden ja erilaisten opiskeluun liittyvien harjoitustöiden ja tutkielmien täysipainoisemman tekemisen. Nykyisessä yliopistomaailmassa henkilökohtainen avustaja on välttämätön edellytys näkövammaisen opiskelijan yhdenvertaisten opiskelumahdollisuuksien toteutumiselle.

Kuljetuspalvelut ja liikkumistaidonohjaus toimivat toisiaan täydentävinä ja takaavat näkövammaiselle opiskelijalle mahdollisuuden liikkua sekä opiskelupaikassa että muussa lähiympäristössään.

Riittävät ja tarkoituksenmukaiset apuvälineet ovat täysipainoisen opiskelun edellytys. Riittävyttä ja tarkoituksenmukaisuutta tulee arvioida opiskelijan yksilöllisen tarpeen perusteella. Apuvälineiden ohella on tärkeää saada riittävä käyttökoulutus ja mahdollisuus sujuvien atk-taitojen opetteluun.

5. Huonokuuloisen opiskelijan haasteet

Sami Virtanen, Kuulonhuoltoliitto ry/Mikä estää? -projekti

Aloittaessaan korkeakouluopintonsa huonokuuloinen nuori on usein tietämätön omista mahdollisuuksistaan, oikeuksistaan ja ratkaisumalleistaan, joilla hän voisi selviytyä opiskeluympäristön aiheuttamista ongelmatilanteista. Myöskään huonokuuloisen koulutuksen suunnittelijat, järjestäjät, opettajat ja tutkijat eivät välttämättä ole tietoisia näistä tekijöistä. Seurauksena syntyy tilanne, jossa huonokuuloisen yksilöllistä lähtökohtaa ja siitä johtuvia tarpeita ei ole otettu huomioon. Integroituminen opiskelumailmaan tapahtuukin tästä syystä usein vain enemmistön tarpeiden ja niistä syntyvien järjestelyjen mukaisesti.

Yhteenvetona voidaan todeta, että selvästi suurin osa ilmoitetuista ongelmista liittyy tilanteisiin, joissa huonokuuloisen tarpeisiin ei ole vastattu tai että opiskeluympäristö ei ota huomioon huonokuuloista. Kuulemiseen liittyvät häiritsevät tekijät, tarpeiden huomioimattomuus, vieraiden kielten ja ryhmätyöskentelyn ongelmat sekä myös liian isot ryhmät ovat kaikki sen tyyppisiä osa-alueita, jotka eivät välttämättä vaadi suuria rakenteellisia muutoksia. Kysymys on enemmänkin riippuvainen riittävästä tiedon määrästä ja sen jälkeen valinnasta: pyritäänkö muutos ja vaikutus kohdentamaan opiskeluympäristöön ja opetustilanteen järjestämiseen vai pelkästään yksilöön?

Kansainvälisen vertailun perusteella kuulovammaisten koulutuksen ja opetuksen muutokset ovat yleensä perustuneet enemmän vahvistamattomiin oletuksiin, myytteihin ja ideologioihin kuin tutkimustuloksiin. Sekä Yhdysvalloissa että Ruotsissa on jo pidemmän aikaa seurattu kuurojen ja huonokuuloisten koulutuksen muutoksia sekä heidän yhteiskunnallista tilannettaan. Suomessa vastaavanlaista seurantaa ei ole järjestetty.

Integraatiosta inklusioon

Jo pitkään vallinneen integraatio-ajattelun rinnalle on syntynyt uusi toimintamalli: inklusio ("kuulua mukaan"). Sen mukaan oppilaitoksessa on valmiina kaikki palvelut, joita huonokuuloinen tai muu erityisopiskelija mahdollisesti tarvitsee selviytyäkseen opinnoistaan. Integraatio ("yhteen liittäminen") puolestaan edustaa ajattelua, jonka mukaan jokin siirretään erityisestä yleiseen, ja palvelut hankitaan erikseen. Suomessa toimitaan edelleen pitkälle integraatioperiaatteen mukaisesti, joka näkyy muun muassa Helsingin yliopiston syrjinnän vastaisessa suunnitelmassa: "Nykyisin vammaiset opiskelijat ja työntekijät joutuvat yleensä itse vastaamaan integroitumisestaan yliopistoyhteisöön ja tarvitsemiensa apuvälineiden hankinnasta. Yliopiston tulisi kuitenkin kyetä tarjoamaan heille tukea ja apua tässä usein varsin monimutkaisessa prosessissa." (Helsingin yliopiston syrjinnän vastainen suunnitelma 2001, 10.) Huonokuuloinen korkeakouluopiskelija on yksin vastuussa tarvitsemistaan apuvälineistä, tukitoimista tai muista häneen liittyvistä asioista. Korkeakoulusta saatavasta tuesta on nähtävissä tuskin mitään merkkejä.

Korkeakouluasteella inklusion tavoitteena on yhteinen yliopisto kaikille. Opiskelu mahdollistetaan kaikille opiskelijoille järjestämällä oppilaitokseen esimerkiksi induktiosilmukat, liikuntaesteettömät tilat sekä apua opiskelun ja tenttimisen käytännön järjestelyihin. Kaikki opiskelijat otetaan mukaan oppilaitoksen eri toimintoihin ja opetus järjestetään sekä organisoidaan kaikille sopivaksi. Kaikki opiskelevat, oppivat ja työskentelevät yhdessä ja jokainen saa tukea oman tasonsa mukaisesti. Inklusio ei siis ole vain fyysisen ympäristön muuttamista kaikille sopivaksi, vaan myös sosiaalisen ympäristön

kehittämistä. Inklusion toteutumiseksi on tärkeää, että sosiaaliset suhteet toimivat, kommunikaatio pelaa ja jokainen tuntee kuuluvansa joukkoon. Opiskelijoita ohjataan kannustamaan ja tukemaan toisiaan. Kaikilla on yhteiset tavoitteet ja jokaisen opiskelijan tuen tarve otetaan huomioon.

Ruotsissa ollaan jo pitkällä inklusioajattelussa. Siellä opiskelutulkkaukset, apuvälineiden järjestäminen ja maksaminen on oppilaitosten vastuulla. Opiskelijan ei tarvitse kuluttaa aikaansa ja voimavarojaan selvittäessään ja organisoidessaan varsinaisen opiskelun ulkopuolella olevia asioita. Suomessa tämä ei ole mahdollista. Vastuu on jätetty huonokuuloisen itsensä hoidettavaksi, vain rahoitus tulee kansaneläkelaitoksen ja sosiaalitoimen puolelta. Kuntoutustoimenpiteet ovat taas Ruotsissa kokonaan sairaalapiirien alaisuudessa. Suomessa kuntoutuksesta vastaavat taas lähinnä keskussairaalat yhteistyössä kuulovammaisten etujärjestöjen kanssa.

Suomalaisessa inklusioajattelussa on kuitenkin nähtävissä edistystä, esimerkiksi Euroopan vammaisten vuoden (2003) synnyttämien seminaarien ja muiden tapahtumien kautta. Aihe on otettu usein esille ja siitä on ollut paljon keskustelua

Miten huonokuuloiset ovat integroituneet opiskeluympäristöönsä?

Tarkasteltaessa akateemista integroitumista nousi esille kaksi vaikuttavaa tekijää: tieto huonokuuloisuudesta ja sosiaaliset taidot. Sekä oppilaitoksella että huonokuuloisella opiskelijalla tulee olla tietoa hänen tarpeistaan, mahdollisuuksistaan sekä muista häneen liittyvistä asioista. Tämä kuitenkin edellyttää laajaa itsetuntemusta ja omien tarpeiden tiedostamista. Vasta sen jälkeen huonokuuloisella opiskelijalla on mahdollisuus esittää näitä tärkeiksi kokemiaan asioita sekä ratkaisu- ja toimintaehdotuksia. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että opiskelijan tulisi olla oman opettajansa pedagogi, vaan vastuu opettamisesta, ohjaamisesta ja muusta opetuksen järjestämisestä tulisi olla ensisijaisesti oppilaitoksella. Ideaalitulanteessa opiskelija rakentaisi ja muokkaisi tätä tietoa yhdessä oppilaitoksen vastuuhenkilön (opintosihteeri, opettaja) kanssa. Toisena vaihtoehtona voisi olla oppilaitokselle ja aloittavalle opiskelijalle suunnattu tietopaketti, jossa käsiteltäisiin yleisesti huonokuuloisten opiskeluun liittyviä asioita. Juuri tässä tilanteessa korostuisi oppilaitoksen ja opiskelijan välinen yhteistyö. Tieto rakentuisi ja selkiintyisi ensinnäkin huonokuuloiselle opiskelijalle itselleen ja olisi sen jälkeen tiedotettavissa eteenpäin oppilaitoksen opettajille ja muille tietoa tarvitseville. Tärkeintä olisi kuitenkin huolehtia siitä, ettei tämä itsereflektointivaihe ja sen soveltaminen eri opiskelutilanteisiin jää yksin opiskelijan vastuulle.

Sosiaaliset taidot nousivat toiseksi tärkeäksi tekijäksi akateemiseen ympäristöön sopeutumisessa. Sosiaalisesti vahva asema oppilaitoksessa tarjoaa useimmiten kestävän lähtökohdan integroitumista ajatellen. Opiskelutovereiden tarjoama tuki on yksi tähän vaikuttavista tekijöistä. Heiltä voi esimerkiksi tarkistaa asioita tai saada luentomuistiinpanoja lainaksi. Huonokuuloinen opiskelija, jolla ei juurikaan ole kontakteja oppilaitoksensa muihin opiskelijoihin, tulee luultavimmin kokemaan opiskelunsa hyvin raskaana.

Muita sosiaaliseen integraatioon vaikuttavia tekijöitä ovat esimerkiksi omien tavoitteiden selkeys, opettajien asenne sekä opetusryhmän ilmapiiri, jotka vaikuttavat eniten opiskelijan motivaatioon ja sitä kautta myös siihen, miten hän kokee sopeutuvansa opiskeluympäristöön.

Artikkeli pohjautuu tutkimukseen: "Huonokuuloinen korkeakouluopiskelija - käytänteitä ja kokemuksia". Tekijät: Esa Kalela, Heidi Koivisto, Anneli Köyste ja Sami Virtanen. Julkaisija: Kuulonhuoltoliitto 2003.

6. Oikeudellinen katsaus vammaisten opiskelijoiden asemaan korkeakouluissa

Jukka Kumpuvuori, Kynnys ry

Voimassaoleva lainsäädäntö

Perustuslain 6.2 §:n (731/1999 vp) mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan mm. vammaisuuden perusteella. Kyse on ns. yleisestä syrjintäkiellosta. Vammaisuus mainittiin ensimmäisen kerran nimenomaisena kiellettyinä syrjintäperusteena vuoden 1995 perusoikeusuudistuksessa.

Perustuslain 9 §:ssä turvataan Suomen kansalaisen ja maassa laillisesti oleskelevan ulkomaalaisen vapaus liikkua maassa ja valita asuinpaikkansa. Usein esteet, jotka tekevät vammaisten opiskelijoiden mahdollisuudet toimia korkeakouluissa, ovat fyysisiä. Perusoikeuskontekstissa voidaan tilannetta kuvata liikkumisvapauden loukkauksena. Yhdessä yhdenvertaisen kohtelun vaatimuksen kanssa liikkumisvapauden loukkaus johtaa vammaisten opiskelijoiden syrjintää, jos esimerkiksi luentosaliin on portaat ja opiskelija käyttää pyörätuolia.

Alemmalla säädössystemaattisella tasolla vammaisten oikeuksien toteutumista edesauttaa vammaispalvelulaki (380/1987 vp), jossa vammaisen opiskelijan tukena on esimerkiksi vaikeavammaiselle myönnettävät kuljetuspalvelut opiskelumatkoihin. Vammaispalvelulain toteutumisessa tänään on huomattavissa ja todennettavissa merkittäviä epäkohtia. Erityisen suurena ongelmana on alueellinen vaihtelu, joka johtuu kunnallisen itsehallinnon ja vammaisten oikeuksien konfliktitilanteista. Jossain kunnassa opiskeleva voi saada aivan eri määrän kuljetuspalveluja kuin toisessa, vaikka tarve olisi identtinen.

Hallituksen esitys 44/2003 vp

Hallituksen esityksessä 44/2003 vp ehdotetaan säädettäväksi laki yhdenvertaisuuden turvaamiseksi. Lailla saatettaisiin valtiosisäisesti voimaan kaksi EY-direktiiviä. Ehdotetussa laissa säädettäisiin mm. vammaisuuteen perustuvan syrjinnän kieltämisestä. Syrjinnän käsite olisi ehdotuksen mukaan laaja ja kattaisi esim. välillisen syrjinnän, josta usein on kyse vammaisten opiskelijoiden tilanteissa.

Ehdotetun lain 5 §:n mukaan esim. koulutuksen järjestäjän on tarvittaessa ryhdyttävä sellaisiin vammaisen henkilön koulukseen pääsyä edellyttäviin toimiin, joita ei ole pidettävä kohtuuttomina. Mikäli koulutuksen tarjoaja tällaisessa tilanteessa laiminlyö ko. toimet, voitaisiin tilanne katsoa ehdotetun lain 6 §:ssä säädetyksi syrjinnäksi. Tällöin koulutukseen osallistuvalla olisi mahdollisuus nostaa kante ja tuomioistuimella olisi mahdollisuus määrätä vastaajalle maksettavaksi hyvitys, mikäli syrjintää katsottaisiin tapahtuneen. Hyvityksen määrä ehdotetaan määräytyväksi loukkauksen laadun perusteella, enintään 15 000 euroksi. Ehdotetun lain 17 §:n mukaan todistustaakka olisi oletetun syrjinnän tilanteissa käänteinen eli vastaajan olisi osoitettava, ettei syrjintää ole tapahtunut.

Lakiehdotuksen käsittely ja sen mahdollisesti tuottamat uudet säädökset tulevat parantamaan vammaisten opiskelijoiden asemaa. Ongelmiakin ehdotukseen liittyy. Mitä on pidettävä kohtuullisina toimina, tuleeeko oikeuskäytäntö muodostamaan jopa euromääräisiä rajoja kohtuullisuuden arvioinnille? Toinen ongelma on ehdotetun lain valvonta. Hyvitystä

vaadittaessa on turvaututtava kanteeseen yleisessä tuomioistuimessa, jolloin oikeudenkäyntikulut saattavat olla esteenä oikeusturvan käyttämiseen.

Muuta

Ruotsissa tuli 1.3.2002 voimaan laki henkilöiden yhdenvertaisesta kohtelusta korkeakouluissa (Lag om likabehandling av studenter i högskolan, 2001:1286). Laissa mainitaan yhtenä kiellettyinä erottelun perusteena vammaisuus. Laki velvoittaa vahingonkorvauksella sanktioidun syrjintäkiellon lisäksi korkeakouluja myös aktiivisiin toimenpiteisiin, kuten suunnitelmien laadintaan.

Suomessa opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun asetuksen 12.3 §:n (1395/2001 vp) mukaan ammattikorkeakoulun yksikköhintaa korotetaan niiden opiskelijoiden osalta, joille ammattikorkeakoulun ylläpitäjä antaa erityisiä opetus- tai oppilashuoltopalveluita opiskelijan vamman tai siihen rinnastettavan syyn takia. Korotus on 50 prosenttia opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain 16 §:n nojalla vahvistetusta ammattikorkeakoulujen keskimääräisestä yksikköhinnasta.

Lopuksi

Vammaisten opiskelijoiden oikeudellinen asema on tällä hetkellä kokonaisuutena tarkastellen melko heikko. Erityisesti ongelmana on se, että oikeusturvakeinojen käyttäminen on suuren kynnyksen takana. Vaatii suuria ponnisteluja esimerkiksi tehdä rikosilmoitus ja lähteä mukaan rikosprosessiin, kun epäilee koulutuksen tarjoajan syyllistyvän syrjintärikokseen. Melko yleistä näissä tilanteissa on myös poliisi- ja syyttäjäviranomaisen perehtymättömyys syrjintärikoksen soveltamiseen vammaisuuden kontekstissa, jolloin asia ei etene oikeuskäsittelyyn asti.

Tulevaisuudessa mahdollinen yhdenvertaisuuslaki tulee helpottamaan omalta osaltaan tilannetta, mutta silloinkin yksittäisen vammaisen opiskelijan asema on heikko.

Ideaalitilanteena oikeudellisesti olisi se, että koulutuksen tarjoajan tiukkaa velvollisuutta ryhtyä positiivisiin mukauttamistoimenpiteisiin valvoisi joku muu viranomainen erityisellä mandaatilla, joka sisältäisi myös itsenäisen sanktiontuomitsemisvallan. Vähintään ko. viranomaisella tulisi olla raportointimandaatti poliisin ja syyttäjän suuntaan. Ko. viranomainen ottaisi vastaan yksittäistapauksissa ilmenneitä syrjintätilanteita sekä valvoisi koulutuksen tarjoajien toimenpiteitä vammaisten syrjinnän ehkäisemisessä systemaattisesti.

Käytännön toimenpiteitä

Yliopistot ja ammattikorkeakoulut ovat suomalaisessa yhteiskunnassa monissa asioissa edelläkävijöitä. Siksi juuri niissä kaikenlaisen tiedon tulisi olla helposti myös erityisryhmien saavutettavissa. Tiedottaminen ja kouluttaminen vammaisuudesta on välttämätöntä, sillä vammaisten ihmisten kokeminen luontevana vähemmistöryhmänä parantaa vammaisten asemaa ja vammaisasenteita. Alla on esitetty käytännön toimenpiteitä, joilla keskeisimpiin epäkohtiin voidaan puuttua.

Yliopistot ja ammattikorkeakoulut sitoutetaan esteettömään koulutukseen. Jokainen korkeakoulu laatii esteettömyyskartoituksen ja poistaa esteet.

Lainsäädännöllä ja muilla viranomaisohjeilla turvataan yhdenvertaiset opiskelumahdollisuudet korkeakouluissa.

Vammaisten opiskelijoiden opintojen ohjausta ja neuvontaa kehitetään, sekä hankitaan vertailutietoa koulutuksen kansainvälisestä kehityksestä.

Jokainen yliopisto ja korkeakoulu kouluttaa vammaisille asiantuntevan vastuuhenkilön. Opetus- ja muun henkilökunnan tietämystä vammaisten erityistarpeista lisätään.

Oppilaitosten sähköistä tiedonkulkua kehitetään ja huolehditaan käytettävien tiedostoformaattien soveltumisesta näkövammaisten atk-apuvälineisiin. Erilaisten viestintätapojen käyttäminen, kuten esimerkiksi viittomakieli tai pistekirjoitus, saatetaan itsestäänselväksi osaksi korkeakoulujen arkipäivää.